

Γεώργιος Νεκτάριος Λόης

Επίκουρος Καθηγητής

Πανεπιστήμιο Singidunum Βελιγραδίου

Καθηγητής Σύμβουλος Ε.Α.Π.

e-mail: gnlois@singidunum.ac.rs

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ - ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΑΡΩΓΟΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟΥ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ (1219).¹

Περίληψη: Η πολιτιστική και η εκκλησιαστική – πολιτική διπλωματία λειτουργεί υποβοηθητικά και πολλές φορές ουσιαστικά στα γεωπολιτικά. Η επιτυχία στην Νίκαια το 1219 - η απόκτηση του αυτοκεφάλου - για την Σερβική Εκκλησία οφείλεται στην εξαιρετική εκκλησιαστική – πολιτική διπλωματία του αγίου Σάββα αλλά και στις ανάγκες των Βυζαντινών της Νίκαιας και του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως που εβρίσκονταν εκεί λόγω των Σταυροφοριών. Η Κωνσταντινούπολη ευρίσκετο υπό την κυριαρχία των Λατίνων (1204) και η βασιλεύουσα είχε μεταφερθεί προσωρινά στη Νίκαια. Ο δεσπότης της Ηπείρου είχε αποσχιστικές τάσεις και εποφθαλμιούσε τον θρόνο. Έτσι, οι Βυζαντινοί ήθελαν έναν επιπλέον ορθόδοξο σύμμαχο, αφενός, κατά των Λατίνων και, αφετέρου, κατά του ισχυρού ανταγωνισμού από την πλευρά της Ηπείρου. Την περίοδο αυτή η εκκλησιαστική δικαιοδοσία της Σερβίας ανήκε στην Αρχιεπισκοπή Αχρίδος. Άρα, με το να δοθεί το αυτοκέφαλο καθεστώς στην Εκκλησία της Σερβίας, αποδυναμώνετο η Αρχιεπισκοπή Αχρίδος, η οποία ανήκε διοικητικά στην Ήπειρο. Η συμβολή όμως του αγίου Σάββα αλλά και του πατέρα του, βασιλέα Στέφανου Νεμάνια (αγίου Συμεών του Μυροβλήτη) στη Σερβία είναι εξόχως σημαντική τόσο στην γεωπολιτική όσο και στην γεωεκκλησιαστική ανεξαρτησία της Σερβίας, καθώς και στην πλήρη αποδοχή της πολιτιστικής παράδοσης του Βυζαντίου.

Λέξεις κλειδιά: Πολιτιστική διπλωματία, Εκκλησιαστική διπλωματία, Αυτοκέφαλο, Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία, Άγιος Σάββας, Στέφανος Νεμάνια.

Τόσο η ελληνική όσο και η ξένη βιβλιογραφία περιέχουν ψήγματα μόνο αναλύσεων σχετικά με τον ρόλο και τη σημασία που μπορούν να έχουν οι πολιτιστικές σχέσεις και η πολιτιστική διπλωματία. Το εν λόγω έλλειμμα συμβαίνει, διότι υποτιμώνται έννοιες και καταστάσεις όπως των πολιτιστικών συγκρούσεων, των πολιτιστικών σχέσεων, του πολιτιστικού ιμπεριαλισμού και της πολιτιστικής διπλωματίας στο διεθνές σύστημα.² Στην χώρα μας, για παράδειγμα, δεν έχει πραγματοποιηθεί μια συστηματική απόπειρα προώθησης της μελέτης και έρευνας των πολιτιστικών σχέσεων και της σημασίας της πολιτιστικής διπλωματίας στο διεθνές σύστημα. Ελάχιστοι είναι οι επιστήμονες που έχουν ασχοληθεί με το ζήτημα, μεταξύ των οποίων ο Αθανάσιος Αγγελόπουλος και ο Χρήστος Γιανναράς.

1 Εισήγηση στο 3^ο Διεθνές Συνέδριο Θρησκευτικής Διπλωματίας του Ινστιτούτου Εξωτερικών Υποθέσεων και του ΕΚΠΑ, 11-13 Ιανουαρίου 2022

2 Βλ. Βασιλειάδης – Μπουτσούκη (2015)

Πολιτιστική διπλωματία μπορούμε να ονομάσουμε τη χρήση των επιτευγμάτων ενός λαού, τις ιδιαιτερότητες ενός συγκεκριμένου πολιτισμού, στην άσκηση της πολιτικής των διεθνών σχέσεων. Η UNESCO στην εννοιολογική προσέγγιση του Πολιτισμού, όπως αυτή υιοθετήθηκε παγκοσμίως στην 43^η Διεθνή Συνδιάσκεψη για την Παιδεία και τον Πολιτισμό, από τις 14 έως 19 Σεπτεμβρίου του 1992 στη Γενεύη αναφέρει: «Πολιτισμός είναι ολόκληρο το πλέγμα των πνευματικών, υλικών, διανοητικών και συναισθηματικών χαρακτηριστικών που διακρίνουν μια κοινωνία ή κοινωνική ομάδα και αποτελούν τα στοιχεία της πολιτισμικής ταυτότητάς της».³ Σε αυτά περιλαμβάνονται: ο τρόπος βίος, οι παραδόσεις, οι αντιλήψεις, οι τέχνες, τα γράμματα και το σύστημα των θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε διαχρονική πορεία. Ιδιαίτερη θέση θεωρείται ότι κατέχει ο ρόλος της Θρησκείας σε κάθε κοινωνία. Ο καθηγητής διεθνών σχέσεων Ηλίας Κουσκουβέλης εκτιμά πως ο πολιτισμός μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής.⁴

Έτσι, ευσυνόπτως θα μπορούσαμε ένα αναφέρουμε ότι πολιτιστική διπλωματία σημαίνει άσκηση διπλωματίας μέσω του πολιτισμού. Στο σημείο λοιπόν αυτό έρχεται μία από τις προτάσεις, ιδιαίτερα σημαντική, αυτή της Ορθόδοξης παράδοσης, της ελληνορθόδοξης συνεισφοράς στον υπόλοιπο Χριστιανικό κόσμο, η οποία και μας ενώνει με το ένδοξο παρελθόν. Είναι αυτή που σέβεται και τιμά την πολιτιστική κληρονομία μας. Ενώνει το χθες με το σήμερα και έχει προτάσεις για το μέλλον. Κανένας άλλος θεσμός δεν συνεχίζει στο νεοελληνικό κράτος να τηρεί σταθερά τις αξίες του ελληνισμού και των προγόνων μας.

Οι Σέρβοι, λοιπόν, επηρεασμένοι από την πολιτιστική διπλωματία του Βυζαντίου και με μοχλό την εκκλησιαστική - πολιτική διπλωματία κατορθώνουν αρχικά να τους δοθεί από τον Βυζαντινό Αυτοκράτορα η μονή Χιλανδαρίου στο Άγιον Όρος⁵ και στην συνέχεια να αποκτήσουν το καθεστώς του Αυτοκεφάλου για την Εκκλησία τους.⁶

Οι Σέρβοι, όπως και όλοι οι Σλάβοι, ήταν πολυθεϊστές. Σχετικά με τον εκχριστιανισμό των Σέρβων, όπως άλλωστε και όλων των υπολοίπων νοτίων Σλάβων, υπάρχει μια σημαντική ιδιαιτερότητα, την οποία οφείλουμε να τονίσουμε. Αρκετοί Σλάβοι βρέθηκαν εξαρχής σε ορισμένες περιοχές που διαβίωναν χριστιανοί και διοικούντο χριστιανικά. Αρα, μέσα σε ένα ήδη εκχριστιανισμένο πολιτιστικό περιβάλλον, και κυρίως αυτοί που εγκαταστάθηκαν νοτιότερα στη Χερσόνησο του Αίμου. Τα ανωτέρω κατ' αναλογία διαπιστώνουμε και στην Προς Ρωμαίους επιστολή του αποστόλου Παύλου (58 μ.Χ.), όπου μας λέγει: «*ἀπό Ἱερουσαλήμ καί κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκένοι τό εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ*»,⁷ ο δε μαθητής του Τίτος έφτασε μέχρι τη Δαλματία.⁸ Έτσι, αφενός ο ήπιος χαρακτήρας τους και αφετέρου η δεκτικότητα τους βοήθησε τόσο στην προσαρμογή τους, όσο και μέσα σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα να αποτελέσουν μία νέα ομάδα της πολιτισμένης τότε κοινωνίας της Χερσονήσου του Αίμου. Οι πολιτιστικές διπλωματικές αποστολές του Βυζαντίου, τις οποίες γνωρίζουμε και αναφέρονται στις πηγές, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι λειτούργησαν συμπληρωματικά του χριστιανικού έργου που ήδη είχε αρχίσει να πραγματοποιείται από τη φυσική ροή των πραγμάτων στην εκχριστιανισμένη Χερσόνησο του Αίμου.

Οι όποιες δυσκολίες εμφανίστηκαν και εμπόδισαν την άμεση εξέλιξη του εκχριστιανισμού των Σλάβων, οφείλοντο κυρίως στον τρόπο και στη λατρευτική γλώσσα που ανέλαβε να επιβάλει η Δυτική Εκκλησία. Στο δόγμα της «Τριγλωσσίας». Σύμφωνα με τις πηγές, η απόπειρα εκχριστιανισμού, η οποία εστέφθη από επιτυχία, έγινε την περίοδο του αυτοκράτορα

3 Βασιλειάδης – Μπουτσιούκη (2015), 14

4 Βλ. Κουσκουβέλης (2009)

5 Αγγελόπουλος (1968), 122-129

6 Σχετικά με την Ιστορία της Σερβικής Ορθόδοξου Εκκλησίας βλ. Λόης (2017), 351-643

7 Ρωμ. ιε' 19.

8 Β' Τιμ. δ', 10.

Βασιλείου Α΄ του Μακεδόνας (867-886), περί τα 879.⁹

Ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος επισημαίνει¹⁰ ότι οι Σέρβοι έστειλαν εκπροσώπους τους στον Βυζαντινό αυτοκράτορα Βασίλειο Α΄ τον Μακεδόνα και ζήτησαν, αφενός, να βαπτισθούν όλοι οι αβάπτιστοι Σέρβοι και, αφετέρου, να επανέλθουν και πάλι στο διοικητικό σύστημα της αυτοκρατορίας. Το μόνο που ζήτησαν από τον αυτοκράτορα είναι να επιλέγουν οι ίδιοι τους ηγεμόνες τους. Ο αυτοκράτορας συμφώνησε και οργάνωσε μία νέα ιεραποστολή, η οποία αυτήν τη φορά εστέφη από επιτυχία. Την περίοδο λοιπόν αυτή κατά την οποία Σέρβος ζουπάνος ήταν ο Βουδύμηρος (862-891), θεωρείται ότι έγινε και η βάπτιση των Σέρβων υπό την πολιτιστική επίδραση του Βυζαντίου. Η ολοκληρωτική όμως είσοδος των Σέρβων στο χριστιανισμό και η επιτυχία αυτού του έργου οφείλεται στους δύο Έλληνες αδελφούς από τη Θεσσαλονίκη, αγίους Κύριλλο και Μεθόδιο¹¹ και κυρίως των μαθητών τους (το έτος 863 έφτασαν στην Μοραβία).

Η εκκλησιαστική δικαιοδοσία στις σερβικές χώρες έως την περίοδο του αγίου Σάββα ήταν αρκετά περίπλοκη. Στην περιοχή υπήρχε μία διαρκής σύγκρουση της πολιτιστικής, εκκλησιαστικής και πολιτικής διπλωματίας μεταξύ Κωνσταντινούπολης – Ρώμης. Το Ανατολικό Ιλλυρικό ανήκε από το 732-733, με διάταγμα του αυτοκράτορα Λέοντος Γ΄ Ίσαυρου, στην δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ενώ το Δυτικό Ιλλυρικό ανήκε στην δικαιοδοσία του Πάπα της Ρώμης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η Ρώμη και ο Πάπας παραιτήθηκαν από τα απωλεσθέντα δικαιώματα επί του Ανατολικού Ιλλυρικού. Έτσι, κάθε φορά που έβρισκαν ευκαιρία προσπαθούσαν να επεκτείνουν τη δικαιοδοσία τους, μέσα στα όρια της δικαιοδοσίας της Κωνσταντινούπολης. Έτσι, λοιπόν οι Σέρβοι που ήταν στο Ιλλυρικό βρέθηκαν μέσα σε δύο διαφορετικά κέντρα, μέσα σε δύο διαφορετικούς πολιτισμούς και δύο διαφορετικούς κόσμους βίωσης του Χριστιανισμού.

Οι Σέρβοι βρέθηκαν χωρισμένοι στη δικαιοδοσία τεσσάρων εκκλησιαστικών κέντρων. Οι αρχιεπισκοπές Σπαλάτου (Σπλίτ) και Αντιβάρεως (Μπάρ Μαυροβούνιου) ήταν υπό την εξάρτηση της Ρώμης, ενώ οι αρχιεπισκοπές Δυρραχίου¹² και Αχρίδας¹³ ανήκαν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Ιστορικά οι πρώτες αρχιεπισκοπές ήταν του Σπαλάτου και του Δυρραχίου, από τον 9^ο αιώνα, ενώ της Αντιβάρεως (1089) και της Αχρίδας ιδρύονται τον 11^ο αιώνα. Έτσι, οι Σέρβοι βρέθηκαν πολιτικά και εκκλησιαστικά να οδηγούνται σε πλήρη διαίρεση, σε μία κατάσταση στην οποία τα πολιτικά και τα εκκλησιαστικά κέντρα επηρέαζαν όχι μόνο την ανεξαρτησία τους, αλλά και τη συνοχή τους. Το έτος 989, όταν ο Βούλγαρος βασιλιάς Σαμουήλ κατέλαβε τις σερβικές χώρες, υπήγαγε εξ ολοκλήρου τη Σερβική Εκκλησία στην Αχρίδα. Στην πορεία η εκκλησιαστική δικαιοδοσία της Αχρίδας ηπλώνετο σε τόσο διευρυμένη έκταση, αρκεί να σκεφθούμε ότι συμπεριελάμβανε την επισκοπή Βελιγραδίου και την επισκοπή της πόλης Σρέμσκα Μιτρόβιτσα (Σίρμιο), στα βόρεια διαμερίσματα της σημερινής Σερβίας,

9 Слјепчевић (1962), књ. I, 34.

10 «Επί δέ Βασιλείου, τοῦ φιλοχρίστου βασιλέως, ἀπέστειλαν ἀποκρισιαρίους, ἐξαιτούμενοι καί παρακαλοῦντες αὐτόν τοὺς ἐξ αὐτῶν ἀβαπτίστους βαπτισθῆναι καί εἶναι, ὡς το ἐξ ἀρχῆς, ὑποτεταγμένους τῇ βασιλείᾳ τῶν Ῥωμαίων, ὧντινων εἰσακούσας ὁ μακάριος ἐκεῖνος καί αἰδίδιμος βασιλεὺς, ἐξαπέστειλεν βασιλικὸν μετὰ καί ἱερέων, καί ἐβάπτισεν αὐτοὺς πάντας τοὺς τῶν προρρηθέντων ἐθνῶν ἀβαπτίστους τυγχάνοντας, καί μετὰ τὸ βαπτισθῆναι αὐτούς, τότε προεβάλετο εἰς αὐτοὺς ἄρχοντας, οὓς ἐκεῖνοι ἤθελον καί προέκρινον, ἀπὸ τῆς γενεᾶς, ἧς ἐκεῖνοι ἠγάπων καί ἔστεργον. Καί ἔκτοτε μέχρι τοῦ νῦν ἐκ τῶν αὐτῶν γενεῶν γίνονται ἄρχοντες εἰς αὐτοὺς, καί οὐκ ἐξ ἑτέρας». Bekker (1840), κεφ. 32.

11 Σχετικά με τον βίο και την δράση των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου βλ. Ταχιάος (1992), Grivec – Tomšić (1960), Dvořák (1960), Ταχιάος (1986), Νιχωρίτης (2013), Νιχωρίτης (2003).

12 Το Δυρράχιο είναι το σημερινό Δούρεση (Durrës) της Αλβανίας, η αρχαία πόλη Επίδαμνος, όπου τον 9^ο αιώνα ιδρύθηκε η αρχιεπισκοπή.

13 Σχετικά με το Σερβικό Κράτος και την Αρχιεπισκοπή Αχρίδας τον 12^ο αιώνα, βλ. Καλιή (2007), 197-208.

δηλαδή κάτι περισσότερο από 700 χιλιόμετρα βορειότερα.

Η ιστορία της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας άρχεται με τον βίο και τη δράση του αγίου Σάββα. Για την Σερβική Εκκλησία είναι ο κορυφαίος άγιος αλλά και πολιτικός διπλωμάτης, διότι αυτός ελάμβανε μέρος σε όλες σχεδόν τις πολιτικές διπλωματικές συναντήσεις εκπροσωπώντας την Σερβία με φίλους και εχθρούς, απ' όλες τις πλευρές, με τους Ούγγρους, τους Βούλγαρους, τους Λατίνους και βεβαίως την Νίκαια. Είναι ο πρίγκιπας που εγκατέλειψε τα εγκόσμια για να αφιερωθεί στον Θεό και τον μοναχισμό. Ο άγιος Σάββας,¹⁴ κατά κόσμον Ράστικο, ήταν ο νεότερος από τούς τρεις υιούς του μεγάλου Σέρβου ζουπάνου Στέφανου Νεμάνια και της Άνας. Παραμένει άγνωστο το ακριβές έτος γεννήσεώς του, αλλά οι περισσότεροι μελετητές συγκλίνουν στο έτος 1169 ή 1175. Η συμβολή του πατρός του, βασιλέα Στέφανου Νεμάνια (αγίου Συμεών του Μυροβλύτη) στη Σερβία είναι εξόχως σημαντική στην γεωπολιτική και γεωεκκλησιαστική ανεξαρτησία της Σερβίας καθώς και στην πλήρη αποδοχή της πολιτιστικής παράδοσης του Βυζαντίου. Στα στοιχεία της πολιτισμικής ταυτότητας και παράδοσης ήταν ο βυζαντινός τρόπος ζωής και διοίκησης, οι παραδόσεις, οι αντιλήψεις, οι τέχνες, τα γράμματα και βεβαίως η Ορθοδοξία. Παράδειγμα, η καλλιέργεια των γραμμάτων στους Σέρβους που εκκινεί από τον Κύριλλο και τον Μεθόδιο, οι μονές που αναλαμβάνουν ρόλο αντιγραφικών και μεταφραστικών κέντρων, από τα ελληνικά στα τότε σερβικά, μόνιμως με την θέληση του ηγεμόνα. Έτσι, τα πρώτα λογοτεχνικά έργα της σερβικής γραμματείας, επηρεασμένα από το βυζαντινό πνεύμα, είναι του 10^{ου} – 12^{ου} αιώνα. Τον 13^ο αιώνα, έγινε η απαρχή του εξελληνισμού της σερβικής Αυλής και της κρατικής διοίκησης. Πολλαπλασιάστηκε η ελλοβυζαντινή επιρροή στην κοινωνική και οικονομική διάρθρωση της χώρας, αλλά και στη ναοδομία και στη Θεία Λειτουργία κατά το Αγιορείτικο Τυπικό. Η οικοδομική δραστηριότητα των Σέρβων ηγεμόνων έφερε στη Σερβία τους διαπρεπέστερους Έλληνες τεχνίτες του Βυζαντίου, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί η λεγόμενη Σερβο-Βυζαντινή Σχολή. Η πολιτιστική ταυτότητα των Σέρβων έρχεται εγγύτερα προς το Βυζάντιο. Ο αρχιεπίσκοπος Δανιήλ Β΄ (1324-1337), δημιούργησε την περίφημη «Σχολή του Πεκίου»,¹⁵ από Έλληνες και ελληνομαθείς Σέρβους, με σκοπό τις μεταφράσεις και διορθώσεις, από τα ελληνικά στα σερβικά, διαφόρων εκκλησιαστικών κειμένων και λειτουργικών βιβλίων.¹⁶ Η σερβική Λογοτεχνία βρέθηκε υπό την επίδραση της Εκκλησίας και της Βυζαντινής πολιτιστικής πνευματικότητας. Επίσης, η Εκκλησία ήταν ο βασικός φορέας του νομοθετικού τρόπου σκέψεως στην Σερβία και οι Σέρβοι υιοθέτησαν πολλές βυζαντινές συνήθειες.

Ολίγον μεταγενέστερα, το έτος 1349, έχουμε την συγγραφή του νομικού Κώδικα (*Zakonik*), «του αυτοκράτορα Στεφάνου Δουσάν».¹⁷ Ο Κώδικας αυτός αποτελεί το σπουδαιότερο νομικό κείμενο της μεσαιωνικής Σερβίας. Ο νομικός κώδικας του Δουσάν, διεκλήρυττε την ισότητα των Σέρβων και Ελλήνων¹⁸ και ο ίδιος όρισε αμφοτέρως τη σερβική και την ελληνική ως επίσημες γλώσσες της αυτοκρατορίας του. Στην τεχνολογία της ζωγραφικής έχουμε την βυζαντινή ελληνική παράδοση. Ενδεικτικό παράδειγμα ελληνοβυζαντινό-σερβικής πολιτιστικής συμβίωσης, συνεργασίας και συμφωνιών είναι η περιοχή των Σερρών. Οι πηγές μάς πληροφορούν ότι μετά τον θάνατο του Δουσάν (1355) την εξουσία ανέλαβε η γυναίκα του Ελένη για μία δεκαετία (1355-1365) και στην συνέχεια ο Ιωάννης Ούγκλεσης (1365-1371).¹⁹ Η

14 Σχετικά με τον άγιο Σάββα, βλ. Дометијан (1938), Теодосије (1924), Теодосије (1860), Милићевић (1913), Станојевић (1935), Гавриловић (1900), Вучковић (1902), Свети Сава (1977), Велимировић (2011), Αγγελόπουλος (1967), Благојевић (1989).

15 Λόης (2008), 53

16 Слијепчевић (1962), књ. I., 158.

17 Вл. Новаковић (1870), Зборник (1951), Бубало (2013)

18 Donald (1972), 254

19 Λόης (2014), 173-181

σχέση και η συνεργασία μεταξύ Ελλήνων και Σέρβων είναι αγαστή. Από το 1348 μέχρι και το 1375 οι μητροπολίτες Σερρών είναι όλοι Σέρβοι. Ο ίδιος ο Ιωάννης Ούγκλεσης έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την πολιτιστική ταυτότητα του Αγίου Όρους.²⁰ Είναι μία περίοδος γενικότερης ακμής πολλών αγιορείτικων μονών. Εδώ πρέπει να τονίσουμε ότι ιδιαίτερη σημασία έχουν οι δωρεές του Ούγκλεση κατά την τελευταία επίσκεψη στο Άγιον Όρος, πιθανόν ως μία τελευταία απόπειρα μέσω της εκκλησιαστικής – πολιτικής διπλωματίας να συνάψει συμφωνία με τους Βυζαντινούς και να διεγείρει μία ορθόδοξη πανστρατιά κατά των Οθωμανών.

Και για να επιστρέψουμε στον ιδρυτή της δυναστείας των Νεμάνια, τον Στέφανο, πρέπει να τονίσουμε ότι σ' αυτόν οφείλεται η δημιουργία του πρώτου ενιαίου και ενωμένου κράτους μέσω της εγκαθίδρυσεως της μοναρχίας καθώς και η ανακήρυξη της Ορθοδοξίας ως επίσημης θρησκείας της Σερβίας. Σε όλο τον βίο του ηγωνίσθη για την ενότητα του λαού του και της χώρας του.

Ο Στέφανος Νεμάνια, το έτος 1196, παρεχώρησε τον θρόνο στον υιό του Στέφανο τον Πρωτόστεπτο και μετέβη στην μονή Στουντένιτσα²¹, όπου έλαβε το μοναχικό σχήμα με το όνομα Συμεών. Το ίδιο διάστημα (1196) και η σύζυγός του Άννα απεσύρθη σε γυναικεία μονή, λαμβάνοντας το όνομα Αναστασία. Δύο έτη αργότερα ο μοναχός πλέον Συμεών εγκατέλειψε τη Στουντένιτσα, με προορισμό την μονή Βατοπεδίου του Αγίου Όρους. Εκεί από κοινού με τον υιό του το Σάββα άρχισαν να επεξεργάζονται τον τρόπο ανέγερσης μιας ξεχωριστής μονής, η οποία θα αποτελούσε ένα κέντρο που θα συνένωνε όλους τους Σέρβους μοναχούς του Αγίου Όρους. Έτσι, ο Σάββας, μέσω της εκκλησιαστικής – πολιτικής διπλωματίας και του συγγενικού θάρρους,²² επισκέφθη περί το 1198, στην Κωνσταντινούπολη, τον αυτοκράτορα Αλέξιο Γ' όπου του εδόθη με χρυσόβουλο η άδεια να ανακαινίσει, με τον χαρακτηρισμό ως «σταυροπηγιακή»,²³ μια ερειπωμένη μονή του αγίου Συμεών του Θεοδόχου, η οποία ονομάστη Χιλανδάρη από το όνομα του παλαιότερου κτήτορα, Χελανδάρη. Βεβαίως, στην απόφαση παραχώρησης της μονής, δεν πρέπει να παραλείψουμε την προσωπικότητα και την μεγάλη πνευματική εμβέλεια που είχαν στο Άγιον Όρος οι δύο αιτούντες. Τέλη του έτους 1199 τα έργα για την ανοικοδόμηση της μονής ολοκληρώθηκαν και ο αριθμός των πρώτων Σέρβων μοναχών που συγκεντρώθηκαν εκεί έφτασε τους δέκα πέντε (15).²⁴ Τον 13^ο αιώνα η μονή Χιλανδαρίου ήταν το σπουδαιότερο λογοτεχνικό και πνευματικό κέντρο της Σερβίας.

Για τις ανάγκες των εκεί μοναχών, ο άγιος Σάββας συνέταξε, το έτος 1199, το τυπικό του Χιλανδαρίου, το οποίο βασίστηκε στο τυπικό της μονής της Ευεργέτιδος Κωνσταντινουπόλεως, με την οποία ο Σάββας διατηρούσε δεσμούς. Το τυπικό αυτό ισχύει ακόμα και σήμερα. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι ο άγιος Σάββας βασίζεται στο τυπικό μίας μονής από την Κωνσταντινούπολη και όχι από κάπου αλλού. Θεωρώ ότι ήταν και αυτό μία πράξη εκκλησιαστικής – πολιτικής διπλωματίας για να δείξει προς τους Βυζαντινούς έμπρακτα τον σεβασμό του προς την Βασιλεύουσα και το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Υπό την καθοδήγηση λοιπόν του αγίου Σάββα και το βλέμμα στραμμένο στην πολιτιστική παράδοση του Βυζαντίου, η μονή Χιλανδαρίου καλλιέργησε και εκκόλαψε τον

20 Ο Ούγκλεσης ανακαινίσει την μονή Σίμωνος Πέτρας και ενδιεφέρθη προσωπικά για την ανάπτυξη των μονών Βατοπεδίου, Μεγίστης Λαύρας, Κουτλουμουσίου και Χιλανδαρίου, προσφέροντας εξαιρετικές δωρεές. Јиречек, књ. I, 247.

21 Η Στουντένιτσα είναι η πρώτη μονή που ανοικοδομήθηκε στην Σερβία από τον Στέφανο Νεμάνια περί το έτος 1183. Σχετικά, βλ. Λόης (Φεβ. 2009).

22 Ο αδελφός του αγίου Σάββα, Στέφανος ο Πρωτόστεπτος, ηγεμόνας της Σερβίας είχε νυμφευθεί την Ευδοκία, κόρη του αυτοκράτορα Αλέξιου Γ' Αγγέλου (1195-1203). Ласкарис (1926), 7-37.

23 Λόης 2017, 364-365. Σταυροπηγιακή, «μηδενί ύποκειμένην, μήτε αὐτῶ τῷ Πρώτῳ τοῦ Ὁρους... μήτε τῷ καθηγουμένῳ τῆς μονῆς Βατοπεδίου» (Χρυσόβουλο, Αλεξίου Γ' - 1198). Δηλαδή υπαγόμενη απ' ευθείας στον αυτοκράτορα και ανεξάρτητη από τον Πρώτο ή οποιαδήποτε άλλη μονή.

24 Αγγελόπουλος (1968), 122-129.

πυρήνα της σερβικής ιεροσύνης και του μοναχισμού. Χωρίς αυτόν τον πυρήνα δεν θα ήταν εφικτή και η ίδια η επιτυχία του αγίου Σάββα στην Νίκαια, το έτος 1219, όταν κατόρθωσε να αποκτήσει για τη Σερβική Εκκλησία την ανεξαρτησία. Γι' αυτό, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι το Χιλανδάρι αποτελεί τη βάση της ανεξαρτησίας της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, τη βάση από την οποία η Σερβική Εκκλησία έγινε αυτοκέφαλη.²⁵

Την περίοδο αυτή η Σερβία υφίστατο έντονη πίεση τόσο από τους Λατίνους στο νότο, μετά την Τέταρτη Σταυροφορία (1204-1261), όσο και από τη ρωμαιοκαθολική Ουγγαρία στο βορρά. Μάλιστα το έτος 1217 ο αδελφός του αγίου Σάββα, Στέφανος ο Πρωτόστεπτος εδέχθη το βασιλικό χρίσμα από τον Πάπα της Ρώμης, Ονώριο Γ'.²⁶ Το ίδιο έτος ο Σάββας εγκατέλειψε την Σερβία και επέστρεψε στο Χιλανδάρι. Σχετικά με τον λόγο που ανάγκασε τον άγιο Σάββα να φύγει οι απόψεις των ερευνητών δίστανται. Ορισμένοι πιστεύουν ότι ήταν μία διπλωματική κίνηση σε ένδειξη διαμαρτυρίας προς τον αδελφό του που στράφηκε προς τον Πάπα και την Ρώμη για να στεφθεί βασιλεύς και άλλοι πιστεύουν ότι ήταν καθαρά προσωπική απόφαση, η οποία δεν είχε καμία σχέση με τον αδελφό του. Πιστεύω ότι η αλήθεια πρέπει να ευρίσκεται κάπου στην μέση και σίγουρα για την αποφυγή του εκλατινισμού των Σέρβων, οι οποίοι, όπως αναφέρει και ο καθ. Αθ. Αγγελόπουλος, «εταλαντεύοντο μεταξύ Ορθοδοξίας και Λατινισμού».²⁷

Το έτος 1219, ο αρχιμανδρίτης Σάββας, πεπεισμένος πλέον για την πνευματική ωρίμανση του λαού του αλλά και για την καταλληλότητα πολιτικά της χρονικής στιγμής ταξίδεψε στην Νίκαια, με σκοπό να ζητήσει την ανεξαρτησία της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Εκεί κατόρθωσε να πείσει τον αυτοκράτορα Θεόδωρο Α' Λάσκαρη (1204-1222) και τον πατριάρχη Μανουήλ Α' Σαραντινό-Χαριτόπουλο (1215-1222) ότι η Αρχιεπισκοπή Αχρίδας δεν ήταν σε θέση περαιτέρω να ασχοληθεί με το ιεραποστολικό έργο στις σερβικές περιοχές, οι οποίες υπήγοντο στην αρμοδιότητά της. Ο αυτοκράτορας και ο πατριάρχης δέχθηκαν την πρόταση του Σάββα, διότι εξυπηρετούσε και τους ίδιους. Με τη χειροτονία αρχιεπισκόπου στην Σερβική Εκκλησία θα αποκτούσαν έναν φίλο προσκείμενο λαό, με πολιτιστική αναφορά στο Βυζάντιο, εναντίον του κράτους των Λατίνων και του δεσπότη της Ηπείρου. Βεβαίως δεν πρέπει χάριν της πολιτικής αυτής ευκαιρίας να εγγράφουμε σε δεύτερη θέση τα εκκλησιαστικά κίνητρα ούτε και την σπουδαία πνευματική προσωπικότητα του Σάββα, ο οποίος μετέβη να ζητήσει την ανεξαρτησία της Εκκλησίας του.²⁸

Έτσι, υπό τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η βυζαντινή αυτοκρατορία μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους, το έτος 1204, τη μεταφορά της πρωτεύουσας στη Νίκαια και τις αποσχιστικές τάσεις του δεσπότη της Ηπείρου, Θεόδωρου Α' Αγγέλου, οι Σέρβοι πέτυχαν μέσω της εκκλησιαστικής – πολιτικής διπλωματίας προσφέροντας την πολύτιμη συμμαχία τους να λάβουν ως αντάλλαγμα την εκκλησιαστική ανεξαρτησία τους. Όμως και ο αυτοκράτορας Θεόδωρος Λάσκαρης ενίσχυε κατ' αυτόν τον τρόπο την θέση του έναντι των αποσχιστικών τάσεων του δεσπότη της Ηπείρου Θεόδωρου Αγγέλου, ο οποίος αμφισβητούσε την κανονικότητα της μετακίνησης του Πατριαρχείου, χρησιμοποιώντας το ιδιαίτερο κύρος στη Χερσόνησο του Αίμου του αρχιεπισκόπου Αχρίδας Δημήτριου Χωματιανού για την αποδέσμευση από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Έτσι, το έτος 1219, ανήμερα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, ο Σάββας χειροτονήθηκε στην Νίκαια πρώτος Αρχιεπίσκοπος Σερβίας, με τον τίτλο «Αρχιεπίσκοπος Πάσης Σερβικής και Παραθαλασσίας Χώρας».²⁹

25 Σχετικά με την μονή Χιλανδαρίου, βλ. Бурковић (1925), Јовановић (приредио 1997), Живојиновић (1998).

26 Андрић (2012), 84.

27 Αγγελόπουλος (1967α), 16.

28 Σχετικά με το αυτοκέφαλο της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, βλ. Радојчић (1938), 3-60. Ταρνανίδης (2006), 102-114.

29 Дометијан (1938), 114-116.

Ολοκληρώνοντας να αναφέρουμε ότι οι Σέρβοι, οι οποίοι είχαν χωριστό δικό τους κράτος, πέρα από την εκκλησιαστική – πολιτική διπλωματία την οποία χρησιμοποίησαν την κατάλληλη στιγμή, είχαν το δικαίωμα, βάσει της ιεροκανονικής αρχής του ιερού Φωτίου, η οποία ορίζει: «Τὰ ἐκκλησιαστικά καί μάλιστα γε τὰ τῶν ἐνοριῶν δίκαια ταῖς πολιτικαῖς ἐπικρατεῖαις τε καί διοικήσεσι συμμεταβάλλεσθαι εἴωθεν», να αιτηθούν το αυτοκέφαλο. Όμως, όπως αναφέρει ο καθηγητής Αθανάσιος Αγγελόπουλος, «η εκκλησιαστική πολιτική και διπλωματία λειτουργεί υποβοηθητικά και πολλές φορές ουσιαστικά στα γεωπολιτικά, όταν πρόκειται για την έξαρση ανάγκης συνεργασίας, διαλόγου και επικοινωνίας. Η ιστορία μάς διδάσκει ότι τα γεωπολιτικά αγκάθια υποχωρούν, με την υποβοήθηση, στο πεδίο, των γεωεκκλησιαστικών και γεωθρησκευτικών συμφωνιών».

Βιβλιογραφία

- Αγγελόπουλος Αθ. (1967), *Σάββας Α΄ Νεμάνια*, ΘΗΕ 10, Αθήνα, στ. 1096-1099
- Αγγελόπουλος Αθ. (1967a), *Σύντομος ιστορία της Σερβικής Εκκλησίας*, ανάτυπο από την Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια 11, Αθήνα 1967
- Αγγελόπουλος Αθ. (1968), *Η εν Άθω Σερβική Μονή του Χιλανδαρίου*, ΘΗΕ 12, Αθήνα, σσ. 122-129
- Βασιλειάδης Νικ. – Μπουτσιούκη Σ. (2015), *Πολιτιστική Διπλωματία. Ελληνικές και Διεθνείς διαστάσεις*, ΣΕΑΒ, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
- Κουσκουβέλης Η. (2009), *Μία ολιστική προσέγγιση στην εξωτερική πολιτική*, Μακεδονία 25 Οκτωβρίου 2009
- Λόης Γ. Ν. (2008), *Οι προκαθήμενοι της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Από τον άγιο Σάββα Νεμάνια (1219) μέχρι σήμερα*, Θεσσαλονίκη
- Λόης Γ. Ν. (Φεβ. 2009), *Η Μονή Στουπένιτσας (1183)*, Εκκλησιολόγος, αρ. φυλ. 83-84, Πάτρα
- Λόης Γ. Ν. (2014), *Ιωάννης Ούγκλεσης 1365-1371. Η πόλη των Σερρών – Το κράτος των Σέρβων και οι σχέσεις με το Άγιον Όρος και το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως*, Ι.Ε.Θ.Π – Προβληματισμοί Εθνικοί και Θρησκευτικοί επίκαιροι, γ΄, Χριστιανική Μακεδονία. Η ενδοχώρα της στον κόσμο της Ορθοδοξίας της Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, σσ. 173-181.
- Λόης Γ. Ν. (2017), *Ιστορία της Σερβίας. Πολιτική και Εκκλησιαστική*, Αθήνα
- Λόης Γ. Ν. (2019), *Πολιτιστικές και εκκλησιαστικές σχέσεις της Σερβίας με το Βυζάντιο την περίοδο του Πρωτόστεπτου (1196-1228) και του Ράντοσλαβ (1228-1233)*, Church Studies, XVI, 16/2, Niš.
- Νιχωρίτης Κων. (2003), *Οι Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος. Οι αγώνες και το έργο τους για την ένταξη των Σλάβων στο βυζαντινό πολιτισμό και τα ελληνικά γράμματα*, Θεσσαλονίκη
- Νιχωρίτης Κων. (2013), *Οι Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος. Ο πνευματικός βίος και ο πολιτισμός των Σλάβων*, Θεσσαλονίκη
- Ταρνανίδης Ι. (2006), *Θεωρία και πράξη στην ιστορική εξέλιξη του αυτοκεφάλου των Σλαβικών Εκκλησιών*, Θεσσαλονίκη
- Ταχιάς Αν. Αιμ. (1986), *Η Εθνικότης Κυρίλλου και Μεθοδίου κατά τας σλαβικές πηγές και μαρτυρίας, στο Κυρίλλω και Μεθοδίω, τόμος Β΄*, Θεσσαλονίκη, σ. 83-132. (Εορταστικές εκδηλώσεις προς τιμήν και μνήμην των αγίων αυταδέλφων Κυρίλλου και Μεθοδίου των Θεσσαλονικέων, Ι.Μ.Θ., Θεσσαλονίκη 1986)
- Ταχιάς Αν. Αιμ. (1992), *Κύριλλος και Μεθόδιος, οι θεμελιωτές της αρχαίας σλαβικής γραμματείας*, Θεσσαλονίκη

- Bekker Im. (1840), *Constantinus Porphyrogenitus, De administrando Imperio*, Bonnae
- Donald N. (1972), *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, London
- Dvormić Fr. (1960), *Les légends de constantin et de méthodius Thessalonicenses*, Fontes, Zagreb 1960
- Grivec Fr. – Tomsic Fr. (1960), *Constantinus et Methodius Thessalonicenses*, Fontes, Zagreb
- Андрић Ал. (2012), *Историја Срба*, Београд
- Благојевић М. (1989), *Србија у доба Немањића, од кнежевине до царства, 1168-1371*, Београд
- Бубало Ђ. (2013), *Законик цара Стефана Душана*, Београд
- Бурковић Т. (1925), *Хиландар у доба Немањића*, Београд
- Велимировић Н. епископ (2011), *Живот светог Саве*, Београд
- Вучковић Ј. (1902), *Свети Сава. Архиепископ Српски и просветитељ*, Матица Српска, Нови Сад
- Гавриловић Андра (1900), *Свети Сава. Преглед живота и рада*, Београд
- Дометијан (1938), *Животи светог Симеона и светог Саве*, превео: Лазар Мирковић (1938), Београд
- Живојиновић М. (1998), *Историја Хиландара I. Од оснивања манастира 1198 до 1335 године*, Београд
- Зборник (1951), у част шесте стогодишњице Законика Цара Душана, САНУ, Београд
- Лиречек Кон. (1952), *Историја Срба*, књ. I - II, Београд
- Јовановић Т. (приредио 1997), *Сава Хиландарац, Историја манастира Хиландара*, Београд
- Калић Ј. (2007), *Српска држава и Охридска Архиепископија у XII веку*, Зборник радова Византолошког инситута XLIV, Београд, стр. 197-208.
- Ласкарис М. (1926), *Византиске принцезе у средњовековној Србији, прилог историји византиско-српских односа од краја XII до средине XV века*, Београд, 7-37.
- Милићевић М. (1913), *Стефан Немања и Свети Сава*, Београд
- Новаковић Ст. (1870), *Законик Стефана Душана, цара српског 1349 и 1354*, Београд
- Радојчић Н. (1938), *Свети Сава и автокефалност српске и бугарске цркве*, Српска краљевска академија, Београд
- Свети Сава (1977), *Споменица поводом осамстогодишњице рођења 1175-1975*, Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, Београд
- Слијепчевић Ђ. (1962), *Историја Српске православне цркве*, књ. I., Београд
- Станојевић Ст. (1935), *Свети Сава*, Београд
- Теодосије (1860), *Живот светог Саве*, издање: Даничић (1860), Београд
- Теодосије (1924), *Живот св. Саве*, М. Башић (1924), Старе српске биографије, Београд

Георгиос Нектариос Лонс

**КУЛТУРНА И ЦРКВЕНО – ПОЛИТИЧКА ДИПЛОМАТИЈА
У СЛУЖБИ АУТОКЕФАЛНОСТИ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ (1219)**

Културна и црквено-политичка дипломатија често суштински делује као помоћно средство у геополитици. Успех у Никеји 1219. године – стицање аутокефалности Српске православне цркве, дугује се одличној црквено-политичкој дипломатији Светога Саве, али и потребама никејских Византинаца и Цариградске патријаршије који су се налазили тамо због крсташких ратова. Цариград се налазио у рукама Латина (1204) и царство је било привремено смештено у Никеји. Епирски деспот имао је сепаратистичке тенденције и прижељкивао је престо. Тако су Византинци желели још једног православног савезника, с једне стране, против Латина, а с друге, против јаке конкуренције Епира. У том периоду Србија је припадала црквеној јурисдикцији Охридске архиепископије. Тако је давањем аутокефалног статуса Српској цркви слабила Охридска архиепископија, која је административно припадала Епиру. Међутим, допринос Светог Саве и његовог оца Стефана Немање (Светог Симеона Мироточивог) геополитичкој и геоцрквеној самосталности Србије је изузетно значајан, али је важно и њихово прихватање културне традиције Византије.